

УДК 316.334.(477.87)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ ПРАКТИК САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (НЕФОРМАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО І ТРУДОВА МІГРАЦІЯ) НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Н. І. Ігнатоля, В. О. Рюль

*Ужгородський національний університет,
вул. Університетська, 14, м. Ужгород, 88018, Україна,
vikarul@mail.ru*

У статті розглянуто вплив соціального середовища на розвиток економічних практик самозабезпечення населення Закарпатського регіону. Проблема самозайнятості є особливо актуальною для гірських територій Закарпаття, де чисельність зайнятого населення у всіх сферах його економічної діяльності має тенденцію до скорочення. Неформальні підприємницькі практики та трудова міграція в сьгоднішніх умовах є основними джерелами до існування жителів Закарпатського регіону, коли більшість населення покладається на самозабезпечення.

Ключові слова: трудова міграція, самозабезпечення, неформальне підприємництво, безробіття, домогосподарства.

Успішне розв'язання складних соціально-економічних проблем, подолання кризового стану соціальної сфери, економіки значною мірою залежить від збалансованого і раціонального поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами та особливостями окремих регіонів, ефективного використання їх екологічного, науково-технічного, природно-ресурсного та демографічного потенціалів.

Окрім різних економічних показників розвитку, великої розбіжності промислового, науково-технічного потенціалу, регіони дуже відрізняються соціальними, історично-культурними, мовними, конфесійними особливостями. Все це вимагає здійснення адекватної ситуаційно-випереджаючої, виваженої регіональної політики.

Тому чимале значення для осмислення реальних процесів має з'ясування і врахування їх на регіональному рівні. Саме тут найбільш ефективно вивчення реального взаємозв'язку соціального самопочуття і ціннісних орієнтацій особи, групи та верстви населення, детермінованих об'єктивними умовами їхнього життя і суб'єктивними особливостями.

Мета статті – визначити вплив соціального середовища на розвиток економічних практик самозабезпечення населення Закарпатського регіону.

Головною гіпотезою виступає теза, що в умовах економічної кризи і зважаючи на соціальне середовище Закарпатського регіону більшість населення займається самозабезпеченням, яке проявляється у неформальних підприємницьких акціях і трудовій міграції.

Закарпаття є цікавим об'єктом дослідження з огляду на такі причини: історичні, геополітичні, демографічні, соціально-культурні тощо. Трансформаційні процеси, які відбуваються в соціально-економічному житті України, не обійшли і Закарпатську область. Закарпаття – одна з найменших областей України, її питома вага за територією – 2,1%; за населенням – 2,7 % серед 27 регіонів. В силу історичних, природно-географічних і соціально-економічних факторів область належала до регіонів з низьким рівнем розвитку продуктивних сил та індустріального розвитку. Реформування усіх сфер соціально-економічного життя за роки незалежності України, радикальне трансформування господарського механізму і допущені при цьому прорахунки негативно вплинули на депресивні території держави, в тому числі і на Закарпаття [1].

Так, однією з головних ознак області є її гірська територія. Чотири п'ятих території займають покриті лісами гори і тільки одна п'ята – рівнина. Населені пункти, які розташовані на висоті 400 метрів і вище над рівнем моря і відповідають двом критеріям та не менш як двом показникам третього критерію – “кліматичні умови”, набувають статус “гірських”. Існуючі ґрунтово-кліматичні умови та малоземелля не дозволяли розвивати багатогалузеве сільськогосподарське виробництво та задовольняти потреби населення в продовольчих ресурсах. Характерною ознакою для області стала працевладлишковість та трудова міграція.

Кількість населення станом на 01.01.2009 р. становила 1243,4 тис. осіб, 37 процентів якого проживає в містах. Близько 250 тис. осіб проживає в населених пунктах, які мають статус гірських.

В умовах Закарпатської області кількісні характеристики демографічно-трудоного потенціалу населення неоднозначно проявляються в розрізі природно-економічних підзон. Зокрема, при переважаючій частці сільського населення загалом по області (62,9% до всієї чисельності населення) в низинній природно-економічній зоні, навпаки, частка сільського населення менша від частки міських мешканців. В той же час у передгірній та гірській природно-економічних зонах домінує сільське населення, частка якого становить відповідно 76,9% і 70,6%. [2]. Ці показники впливають на те, що більшість населення зайнята в особистих підсобних господарствах.

З інших особливостей розселення області варто зазначити таке:

1. На низинну природно-економічну підзону припадає 27,3% території і 45,5% населення області.

2. На передгірну і гірську природно-економічні підзони припадає відповідно 28,9% і 43,8% територій та 32% і 22,5% населення області.

Останні десятиріччя відзначилися погіршенням демографічної ситуації в сільській місцевості як України, так і її регіонів, у тому числі і в регіоні Українських Карпат, що негативно позначається на демографічно-трудоному потенціалі села. Спостерігається значне переміщення населення з гірських районів області до міст або взагалі виїзд за кордон. Таке становище разом з іншими явищами і тенденціями є серйозною перешкодою у забезпеченні продовольчої безпеки, розвитку підприємництва і вирішенні низки економічних і соціальних проблем регіону.

Кількість працездатних осіб в області становить близько 517,3 тис. осіб. Відносно низький рівень розвитку економіки зумовив існування надлишку трудових ресурсів.

Цим і викликана значна трудова міграція населення. За розрахунками, близько 180 тис. громадян області працювали за межами Закарпаття. Офіційний рівень безробіття є одним із найвищих в Україні. В структурі трудових ресурсів значною є частка прихованого безробіття. Закарпатська область традиційно залишається праценадлишковим регіоном. Рівень безробіття по області складає 10,2%; в низинних регіонах (Ужгородському, Мукачівському, Хустському, Виноградівському і Берегівському) цей показник у межах 6–7% відсотків, в той час в гірських районах (Великобerezнянському, Воловецькому, Міжгірському, Рахівському) він коливається у межах 11–18%. У гірських умовах значно переважає пропозиція робочої сили над її попитом: 2237 – це кількість зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю у Великобerezнянському районі, а відповідно потреба підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць – 41; у Воловецькому районі це співвідношення становить 2623 і 53; у Міжгірському районі – 3112 і 32; у Рахівському – 5375 і 222. Навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію) – по області 21 особа, у низинних районах (в середньому) – у межах 5–20 осіб і в гірських регіонах – 24–97 осіб. Проведений аналіз дав змогу виявити на території Закарпатської області 4 осередки масового безробіття. Це, зокрема, у Міжгірському районі на території сіл Синевирська Поляна, Колочава, Негровець, Синевір, у Тячівському (с. Лопухово, Руська Мокра, Усть Чорна), у Великобerezнянському (с. Смерекова, Черногорова, Ужок, Люта) та Воловецькому (с. Гукливе, Скотарське, Верхні Ворота) районах. Загалом у цих чотирьох гірських районах зареєстровано 28,2 тисячі безробітних, або майже кожний третій безробітний в області. Ці гірські території не викликають зацікавлення в інвестуванні і розвитку різних форм підприємництва [3].

Домінантною рисою безробіття є його тривалий характер. Більшість, або 46,9%, безробітних шукають собі роботу в межах від 6 місяців до 2 років.

Аналіз локальних ринків праці і рівня безробіття показує суттєву диференціацію 3-х груп ринків праці:

1) м. Ужгород, Мукачево, Берегово, Хуст, Берегівський, Хустський, Мукачівський, Ужгородський райони наближаються до збалансованості ринків попиту і пропозиції робочої сили.

2) Свалявський, Виноградівський, Іршавський, Тячівський – стабільна кон'юнктура попиту і пропозиції, де рівень безробіття не перевищує його природного приросту.

3) Депресивні, проблемні ринки – Великобerezнянський, Воловецький, Рахівський, Міжгірський, Перечинський – перевищення рівня безробіття над наявним трудовим потенціалом, перевищення рівня безробіття над наявним його загальнодержавним показником, наявність значних форм прихованого безробіття, що створює засади для розгляду цих тенденцій в якості реальних факторів розвитку індивідуального підприємництва. Однак, це офіційні дані Закарпатського Центру зайнятості [4]. Фактично ж цю цифру треба, щонайменше, потроїти. Влітку в наших селах важко знайти молоду людину, залишаються вдома здебільшого пенсіонери і діти. Навіть частина вчителів (бюджетників) вимушена виїжджати на сезонні роботи. Хто вони у цей період: інтелігенція, майстри-будівельники чи підсобники? Який їхній реальний соціальний статус?

Політика щодо сталого розвитку підприємницьких стратегій в області повинна ґрунтуватися на урахуванні комплексу об'єктивних та суб'єктивних факторів сприятли-

вого та лімітуючого характеру. До числа перших відносять такі фактори: *географічний* – вигідне положення (область є воротами України в Західну Європу) створює їй певні переваги для прискореної інтеграції в європейські структури; *історичний* – своєрідність краю, де збереглась висока культура господарювання, традиції і навички місцевого населення, що в поєднанні з близькістю країн Західної Європи створює передумови для швидкої адаптації населення до ринкових умов господарювання; *економічний* – досягнуті позитивні структурні зрушення слугують вагомою передумовою для поступового економічного зростання; *транспортний* – розвинута мережа автомобільних доріг та залізниць з урахуванням зручного географічного положення може принести реальну вигоду області в розвитку підприємництва; *природний* – наявність унікальних природних ресурсів: мінеральних вод, лісів, значних запасів підземних і поверхневих вод, інших корисних копалин індустріального значення, ландшафтно-кліматичних зон; *рекреаційний* – область володіє потужним природним потенціалом для санаторно-курортного лікування та оздоровлення людей, який може перетворити рекреаційну сферу в одну з провідних галузей підприємництва області; *екологічний* – порівняно низький рівень антропогенного забруднення довкілля та виняткова екологічна роль Карпат на континенті сприяють позитивному іміджу області [1].

Поряд з існуванням зазначених вище переваг треба враховувати реальні фактори лімітуючого характеру, які мають суттєвий вплив на соціально-економічні і підприємницькі стратегії тепер і в перспективі. Серед них – відсутність необхідної нормативно-правової бази врегулювання взаємовідносин між центром і регіонами та ефективної державної регіональної політики в розвитку різних форм підприємництва; дефіцит сільськогосподарських угідь та низька врожайність багатьох сільськогосподарських культур ускладнюють можливості самозабезпечення продуктами харчування; надлишок трудових ресурсів, що має соціально-небезпечний характер; високий ризик виникнення небезпечних природних стихійних явищ, що створює загрозу життєдіяльності населення; складні умови проживання і підприємницької діяльності в гірській місцевості; велика залежність області від поставок енергоносіїв; обмеженість внутрішніх фінансово-кредитних ресурсів.

Постійна, тимчасова, тривала і сезонна міграція – складне соціальне явище. З одного боку, працюючі в інших регіонах та країнах закарпатці реалізують свої творчі сили і здібності, розширюють світогляд, соціальні зв'язки, вдосконалюють професійні навички, а з іншого, за тривалістю перебування на чужині послаблюються родинні зв'язки, самоконтроль, нерідко переймають вкрай негативні зразки поведінки, погіршується самопочуття і здоров'я, в області формується дефіцит кваліфікованих працівників масових професій. І це за надлишку трудових ресурсів! Він у нашому краї був у всі часи, за різних режимів. У повоєнний період у ході інтенсивного розвитку народного господарства Закарпаття, особливо у 70–80-ті роки минулого століття, проблема зайнятості головно була розв'язана. Загалом близько половини працездатних закарпатців не мають вдома постійної роботи (статистика називає 326 тис. неактивного населення).

Якщо раніше влада законодавчо гарантувала перше робоче місце випускникам шкіл, вузів, то сьогодні навіть молоді вчителі, лікарі, правники, економісти, інженери довго шукають роботу. Та й влаштувавшись, через низьку зарплату не можуть ство-

рити сім'ю, спорудити житло й вимушені поповнювати армію емігрантів, втрачаючи кваліфікацію, перспективу кар'єри, повної самореалізації.

Серед закарпатських жінок зайнятість, згідно з офіційною статистикою, на 10% нижча порівняно з чоловіками. Трудова міграція в області відноситься зазвичай до чоловічого населення. Жінка ж традиційно залишається вдома з дітьми і займається веденням домогосподарства.

Наводять на сумні роздуми й такі факти. Підприємництво розвивається головню в Ужгороді, Мукачеві і навколо них.

Виходить, що маємо справу з прикордонною торгівлею (насамперед імпорту), з транзитними послугами, посередництвом, контрабандою і подібними явищами, від яких страждають інші закарпатці (дорожнеча продукції і послуг, їх низька якість, корупція і т.д.).

В області, згідно з оперативними даними, на 01.01. 2008 р. діяли 54017 одиниць суб'єктів малого підприємництва, з них малих підприємств – 13 822, фізичних осіб – приватних підприємців – 40 195. [5]

Протягом останніх п'яти років зростає питома вага малих підприємств у загальній кількості суб'єктів підприємництва області, що реалізовували продукцію, виконували роботи та надавали послуги. У середньому по області, як і загалом по Україні, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення припадає 63 малих підприємств (проти 60 у 2004 році) і є вищим серед областей Західного регіону, окрім Львівської області.

Найбільш чисельними за кількістю малих підприємств є обласний центр та міста обласного підпорядкування. Так, у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення на місто Ужгород припадає 165 суб'єктів малого підприємництва, м. Мукачево – 133, м. Берегово – 137, м. Хуст – 113, м. Чоп – 84, Свалявський район – 67 одиниць. Від 31 до 59 одиниць на 10 тис. осіб наявного населення налічується у Виноградівському, Мукачівському, Тячівському, Березівському, Великоберезнянському, Перечинському, Рахівському, Воловецькому, Ужгородському, Іршавському, Міжгірському і найменше у Хустському – 18 суб'єктів.

На малих підприємствах у минулому році працювало 36,7 тис. найманих працівників, що на 8,0% менше від чисельності працюючих у 2006 році. На них, окрім найманих працівників, було зайнято 1,1 тис. осіб власників і засновників підприємств та членів їхніх сімей. На умовах неповного робочого дня працювало 2,9 тис. осіб, з яких 72,0 % – за власним бажанням [5].

Однією з перешкод для соціально-економічного розвитку регіону є нестача дешевих фінансових ресурсів: область є традиційно дотаційною.

З метою розширення існуючих уявлень, для виявлення основних чинників і детермінант у розвитку підприємництва було оброблено (набором комп'ютерних програм контент-аналізу) статистичні показники, які визначають його стан у Закарпатській області за січень-жовтень 2008 року. Було виявлено просто парадоксальні тенденції в розвитку підприємництва, які зовсім не підходять до існуючих теоретичних уявлень про цей феномен.

У ході аналізу виокремлено такі завдання: вимірювання коефіцієнтів кореляції між показником динаміки розвитку підприємництва та іншими показниками соціаль-

но-економічного розвитку області; визначення груп показників, які найбільш значимі для розвитку підприємництва Закарпаття.

Методом дослідження став кореляційний аналіз офіційної статистичної інформації по Закарпатській області за січень-жовтень 2008 року та її порівняння. Згідно з отриманими результатами, динаміка кількості малих підприємств значно більше пов'язана з сумою загального збитку, ніж із сумою прибутку (див. табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку підприємництва в 2008 р.

Показники підприємництва	Кількість малих підприємств	Сума збитку за січень – вересень, 2008	Сума прибутку за січень – вересень, 2008
Кількість малих підприємств	1.000	0.972	0.606
Сума збитку за січень – вересень 2008	0.972	1.000	0.486
Сума прибутку за січень – вересень 2008	0.606	0.486	1.000

Загальними тенденціями в розвитку підприємництва Закарпаття є його позитивна кореляція із загальною збитковістю (0,98), кількістю зареєстрованих злочинів загальної спрямованості (0,95), інвестиціями в основний капітал (0,88), інвестиціями в житлове будівництво (0,81), обсягом введеного в експлуатацію житла (0,74), імпортом товарів за січень-жовтень (0,66), роздрібним товарообігом підприємств-юридичних осіб (0,67), абсолютним приростом доходів місцевих бюджетів (0,65), експортом товарів за січень-жовтень (0,58), сумою прибутку підприємств (0,57), інтенсивністю міжрегіональної міграції (0,24).

Зважаючи на територіально-географічне розташування Закарпатської області (крайня західна область, межування з чотирма державами), справді, характерним для розвитку нашої економіки є залучення інвестицій, імпортно-експортні операції, дрібний роздрібний товарообіг підприємств – юридичних осіб. Усі ці чинники насправді мали б стимулювати розвиток прибутковості малого підприємництва, збільшення кількості робочих місць, зростання доходів у населення, поступову переорієнтацію їх зі сфери посередницьких операцій у сферу матеріального виробництва. Проте, з огляду на вищесказане, що відбулося в нас у процесі опрацювання статистичних показників розвитку підприємництва в Закарпатській області за січень – жовтень 2008 року, висновки зовсім не оптимістичні. Проголошений державою курс на легалізацію всіх тіньових доходів поки що не знаходить свого втілення в реальних показниках покращення економічної ситуації і підприємницького середовища. Якісною особливістю системного тіньового конгломерату підприємництва є неймовірна витривалість цього феномену до будь-яких проявів впливу зовнішнього середовища, тобто здатність до гнучкості і практично миттєвої адаптації відносно будь-яких різких змін, економічних та політичних умов існування. Через це нагальною є зміна способу життя, складу думок, свідомості сучасних підприємців, прийняття і вироблення нових правил гри в

сфері підприємництва, які б давали змогу наблизити регіональне підприємництво до цивілізованої ринкової економіки в межах наявних соціально-історичних традицій і норм поведінки.

За роки незалежності України в Закарпатській області інтенсифікувався науковий пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку краю. Постає завдання сформулювати стратегію розвитку економіки області, найбільше адаптованої до умов функціонування в соціально-ринковому середовищі. Альтернативні концепції соціально-економічного розвитку області містять пріоритетні напрямки. Як підтверджують дослідження і розроблена Концепція сталого розвитку Закарпаття, орієнтуючись на ринкові критерії, враховуючи історичні трудові традиції, етнокультурні та психологічні характеристики трудового потенціалу, наявний виробничо-ресурсний потенціал, пріоритетному розвитку найбільшою мірою відповідає формування лісової і рекреаційної господарських систем, органічно взаємозв'язаних з підприємництвом на основі діяльності в домогосподарствах (за наявності особистих підсобних господарств).

Адже, характеризуючи та аналізуючи розвиток підприємництва на Закарпатті, не варто випускати з уваги підприємницьку діяльність у межах сімейного домогосподарства. Воно розвивається на базі домогосподарств, є центральною ареною розвитку економіки неформальної, а також своєрідним випробувальним полігоном для неї. Понад усе тому, що життєдіяльність сім'ї (включаючи її економічну сторону) не є чимось регламентованим і вміщеним у жорсткі рамки і обмеження. Загалом, вчинки людей навряд чи тільки раціональні. Схеми "людини економічної" [6] майже не спрацьовують у разі аналізу реального повсякденного господарського життя більшості населення гірських територій області. Більше того, логіку поведінки людини не завжди і не в усьому можна пояснити причинами економічної вигідності або еквівалентності.

У трансформаційних процесах виробничої сфери вимагає до себе уваги переоцінка ролі особистих допоміжних господарств (основний вид самозайнятості) гірських місцевостей. Саме ведення особистого допоміжного господарства є характерною особливістю життєвого середовища населення, робить величезний вплив на всі сторони життя населення: визначає режим праці і відпочинку сільської родини, спосіб задоволення потреб у продуктах харчування, тип житла, планування садиби і навіть забудови сіл; впливає на вибір молоддю професій і майбутнього проживання [6].

Для цього регіону актуальним є регулювання самозайнятості і трудової міграції населення цього регіону. Бурхливий розвиток такого виду самозайнятості пояснюється багатьма обставинами, найважливішими з яких є: формування депресивних вузькопрофільних ринків; нерозвинена сфера послуг; значні масштаби прихованого безробіття; історичні і культурні традиції і реальна відсутність розвитку класичних, цивілізованих форм підприємництва.

Проблема самозайнятості є особливо актуальною для гірських територій Закарпаття, де чисельність зайнятого населення у всіх сферах його економічної діяльності має тенденцію до скорочення [7]. Неформальні підприємницькі, трудова міграція акції тісно вплетені в соціальний контекст цього локального утворення, особливо помітно в сьогоденних умовах, коли більшість населення покладається на самовиживання і самозабезпечення. Підприємницька практика суб'єктів соціально-територіальних ут-

ворень характеризується тим, що з року в рік наростає міцність і різноманіття горизонтальних ресурсних потоків. Відносини між членами сільської громади, відносини між домогосподарствами ущільнюються, поряд з економічними моментами, які вимагають розрахунку та еквівалентності, забарвлюються такими якостями, які здатні гарантувати виживання того чи іншого господарства при будь-яких драматичних обставинах. Мережа зв'язків може бути досить прозорою і тонкою для стороннього спостереження, але водночас досить стійкою, щоб не зруйнуватись навіть у найслабших ділянках. Сільська громада сьогодні мультицентрична і в багатьох випадках замкнута [8]. Через це можемо говорити, що центром для сімейного господарства гірських районів Закарпаття є не ринок і не держава.

Отже, у ситуації швидких і радикальних перетворень в економіці та соціальному житті сформувалися стратегії економічної поведінки, спрямовані на адаптацію до таких змін – стратегій виживання. Кожна з таких стратегій може бути ефективною для певних людей або родин у визначених життєвих обставинах. У чистому вигляді вони трапляються рідко, реально люди використовують певні їх комбінації. Таким чином кожен окрему стратегію недоречно оцінювати з погляду її ефективності, але можливо оцінити з погляду її спрямованості на адаптацію до дійсності ринкової економіки. Домінування певних стратегій поведінки може слугувати досить надійним непрямым індикатором прогресу просування реформ у напрямку ринку.

На наш погляд, неможливо зрозуміти і проаналізувати розвиток гірських районів без належної уваги до неформальних варіантів її прояву, що розвиваються на основі діяльності домогосподарств і особистих допоміжних господарств й трудової міграції. Адже саме тут проявляються як глибокі історичні коріння (традиції колективної солідарності, відношення до сім'ї як основи світопорядку), так і сучасні соціально-економічні колізії (падіння життєвого рівня, безробіття, непередбачуваність реформаторської логіки).

1. Мікловда В. П. Організаційно-інституціональні засади регіональної політики сприяння розвитку одноосібного підприємництва / В. Мікловда, М. Пітюлич, Ф. Соханіч // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2008. – Вип. 17. – С. 150.
2. Мікловда В. П. Мотиваційні механізми розвитку само зайнятості / В. Мікловда, М. Пітюлич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2007. – Вип. 14. – С. 150.
3. Статистичний збірник. Підприємництво у Закарпатській області // Головне управління статистики у Закарпатській області. – 2005. – Вип. 5. – 100 с.
4. Статистичний збірник. Малий бізнес на Закарпатті. // Головне управління статистики. – 2005. – Вип. 5. – 90 с.
5. Радаев В. В. Экономическая социология / В. Радаев – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 351 с.
6. Виноградский В. Г. Вне системы: Крестьянское семейное хозяйство / В. Виноградский // Социологический журнал. – 1998. – № 3/4. – Режим доступу до журналу: lib.homelinux.org
7. Євдокименко В. К. Соціальна інфраструктура Карпатського регіону: пошуки перспектив розвитку / В. Євдокименко. – Чернівці, 2008. – 79 с.

8. Шанин Т. Эксплоярные структуры и неформальная экономика в современной России. Неформальная экономика: Россия и мир / Т. Шанин – М. : Логос, 1999. – 681 с.

THE INFLUENCE OF THE SOCIAL ENVIRONMENT ON THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL PRACTICES OF ECONOMIC SELF-SUSTAINABILITY

N. I. Ihnatolya, B. O. Rjul

*Uzhhorod National University,
Universytets'ka Str., 14, Uzhhorod, 88018, Ukraine,
vikarul@mail.ru*

The influence of the social environment on the social practices of self-sustainability in Transcarpathian oblast' of Ukraine is considered. The problem of economic self-sustainability is very deep especially in highland areas of Transcarpathian oblast' due to crisis of the formal segment of the economy. Informal entrepreneurship and labor migration is the main source of resources for the population of Transcarpathian oblast'.

Key words: labor migration, economic self-sustainability, informal entrepreneurship, unemployment, household.

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАКТИК САМООБЕСПЕЧЕНИЯ

Н. И. Игнатоля, В. О. Рюль

*Ужгородский национальный университет,
ул. Университетская, 14, г. Ужгород, 88018, Украина,
vikarul@mail.ru*

В статье рассмотрено влияние социальной среды на развитие экономических практик самообеспечения населения Закарпатского региона. Проблема самозанятости особенно актуальна для горных территорий Закарпатья, где наблюдается сокращение численности населения занятого во всех отраслях экономической деятельности. Неформальное предпринимательство и трудовая миграция являются основными источниками к существованию для жителей Закарпатского региона в условиях, когда большая часть населения полагается на самообеспечение.

Ключевые слова: трудовая миграция, самообеспечение, неформальное предпринимательство, безработный, домохозяйства.

*Стаття надійшла до редколегії 06.05.2010
Прийнята до друку 25.06.2010*